

FRICZ-MOLNÁR PÉTER

Egy bányavárosi mintakarrier a 17. század végéről:
Fritz András, a „tekintetes Doktor úr” (1660–1701)

I. Lipót magyar király (1655–1705) 1694-ben – 321 éve – adományozott nemességet az ekkor 34 éves Fritz Andrásnak.¹ A nemességszerző orvos a 17. században Svábföldnek nevezett – a mai németországi Baden-Württemberg – tartományban fekvő Inneringen² településen született. Fritz András (Andreas Fritz) pontos születési ideje nem ismert. A bécsi egyetem anyakönyve szerint 1660-ban látta meg a napvilágot és 41 évesen öt – tíz év alatti – kisgyermeket³ hagyva özvegyére, 1701-ben Besztercebányán hunyt el.⁴ Fritz András mai szemmel nézve rövid élete során kiemelkedő eredményeket, jelentős karriert ért el. Jelen írás e bő három évszázaddal ezelőtti – társadalom- és várospolitikai összefüggésekre is kitekintő – életút összegzésére tesz kísérletet.

Svábföldi német származás
és bécsi orvosi tanulmányok

Fritz András 1660. évi születése utáni következő, jelenleg ismert levéltári adatot 1679-ből ismerjük. Svábföldi inneringeni származású és római katolikus vallású személyként ugyanis ekkor iratkozott be a bécsi egyetemre, ahol először filozófiát, majd 1682 és 1687 között – sikerrel befejezett – orvostudományi tanulmányokat végzett.⁵ Svábföldi német származása

miatt természetesen nem szerepel a magyar honosságú peregrinusok (külföldi egyetemen tanultak) között a neve.⁶ A bécsi egyetemi tanulmányok során 1684. szeptember 27-én a kar két szentjének ünnepén, egyfajta kitüntetés és érdemesség alapján Fritz András mondta az ünnepi beszédet, aki 1687-ben – mint időközben orvosi doktorrá promovált személy – a Kari Tanács ülésein új tagként vehetett részt.⁷

Magyarországra település: karrier a bányakamarában

Fritz András kérvénye benyújtását követően, 1689-ben az elhunyt előző orvos (Gabriel Frombknecht) helyére – de nem tudni, kinek az ajánlására – az alsó-magyarországi bányakamarák orvosának nevezték ki és a patikák felügyeletét is el kellett látnia, így kamarai tisztiorvosi hivatali teendői is voltak. Az orvosi működése kiterjedt mind a három bányakamarára (Besztercebánya, Selmecebánya, Körmöcbánya) és éves bérént 318 rajnai forintban állapították meg, ami a korszakban jó fizetésnek számított. Összevetésként: egy nagyobb város bírása, polgármestere kapott ennyit; egy nagy hordó hegyaljai bor 20 forint körül volt, míg egy lovas katona havi zsoldja 3 forint volt. A Bécsben kelt kinevezésben felszólították Fritz András, hogy foglalja el az alsó-magyarországi bányakamarai álláshelyét.⁸

Fritz Andrásra vonatkozó, időrendben a következő felvett levéltári adat 1691-ből – és már a Magyar Királyságból – Besztercebányáról származik. Ekkor, 1691. november 18-án⁹

¹ Az adománylevél magántulajdonban, egykorú másolata: Libri Regii – Királyi Könyvek, 1527–1918. CD-ROM (Szerk. Vissi Zsuzsanna–Trostovszky Gabriella–Tuza Csilla–H. Németh István–Csavlek Judit.) Bp., 2006. 23. köt. Nr. 108.: 1694. márc. 31. – Eredeti jelzete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 23. kötet 233. (Nr. 108.)

² Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis VI. 1677–1724 (ed. Leopold Senfelder, 1912) 50., 62., 66., 67. Inneringen Stuttgarthoz és Ulmhoz közeli település: <http://www.inneringen.de/>

³ Ld. 58. jegyzetet.

⁴ *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Bp., 2002. 104. és a MNL OL - X 9482 (= Štátny oblastny archív v Banskej Bystrici, Besztercebányai Területi Állami Levéltár, Szlovákia, Egyházi anyakönyvek) C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyv alapján, amely említi, hogy Fritz András 41 évesen hunyt el (1701. augusztus 2-ai bejegyzés a besztercebányai római katolikus halotti anyakönyvben).

⁵ Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis VI. 1677–1724 (Ed. Leopold Senfelder.) 1912. 50., 62., 66., 67.

⁶ *Tar Attila*: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789. Bp., 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban. Szerk. Szógi László)

⁷ Acta Facultatis Medicae Universitatis Vindobonensis VI. 1677–1724 (ed. Leopold Senfelder, 1912) 50., 62., 66., 67.

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Kammerarchiv, alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn, Münz- und Bergwesen, RN 41., 1685. március 20. (fol. 106–113.), az adatot H. Németh Istvánnak köszönöm.

⁹ MNL OL - X 9482 (= Štátny oblastny archív v Banskej Bystrici, Besztercebányai Területi Állami Levéltár, Szlovákia, Egyházi anyakönyvek) C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyv alapján vagy <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-1942-23409-2516-13?cc=1554443&wc=9P3B-K66:107654301,107653602,107669801,109245801>

született Fritz András első fia, Lipót András.¹⁰ Az ekkor már Besztercebányán lakó Fritz András feleségével élt a kamaragrófság egyik székhelyén. Feleségét Frideli-Fridenau Anna Barbarának¹¹ hívták, aki minden bizonnyal a felső-ausztriai Linzben 1680-ban osztrák nemességet szerzett Frideli-Fridenau János aransarkantyús vitéz¹² leánya volt.¹³ Pontos adatokkal nem rendelkezünk, de feltételezhető, hogy az após szintén az értelmiségi-polgárok közül került ki, aki e téren szerzett érdemei alapján nyert nemességet. Pályája hasonló lehetett Fritz Andráséhoz, aki első gyermeke születésekor az alsó-magyarországi bányaigazgatásban működött. Pályája a 17. század végi lipóti abszolutizmus magyarországi politikai-államhatalmi törekvéseiben gyökerezik.¹⁴

A 17. század végi évtizedekre, de különösen az 1690 utáni időszakra jellemző volt, hogy a magyarországi igazgatási központként működő és a királyi jövedelmeket (adókat) kezelő kamaráknál – így a Magyar (Pozsony) és a Szepesi (Kassa) Kamaráknál – a külföldi, főleg német személyek hivatali térfoglalása megnőtt.¹⁵ Különösen jellemző volt ez a bányaügyeket intéző selmecbányai főkamaragrófságnál, amely hivatali szerv közvetlenül a bécsi székhelyű Alsó-Ausztriai Kamara irányítása alatt állt, ami nem tartozott a magyarországi hivatalok közé. A főkamaragróf irányítása alatt dolgozó hivatalnokok, tisztségviselők – így a kamarai orvosok, mint például Fritz András is vagy a pénztárnok, a könyvelő, a bányatisztek – legnagyobb része római katolikus német volt és főleg az osztrák tartományokból, különösen Tirolból kerültek ki.¹⁶ Ez a tendencia már korábban, a 17. század első negyedétől érvényesült, mivel lehetőség szerint csak katolikust vettek fel a bányaigazgatásba.¹⁷ Mind ezen, a kamarai tisztségviselőkre jellemző általános tendencia

alapján megállapítható, hogy Fritz András is a bányakamarai tisztségviselők nagy átlagára jellemző módon, németként – bányakamarai hivatalnoki feladattal – került Besztercebányára.

Emellett szintén a lipóti abszolutizmus velejárájaként a városok adófizető-képességének növelése céljából a várospolitikai is központosult és – a városi önkormányzatiság ellenében – az állami beavatkozás erősödött. Ennek egyik jelentős eszköze volt, hogy a kiküldött kamarai biztosok a városok – korábban evangélikus – vezetésében, a városi tanácsban katolikus többséget igyekeztek kialakítani. Ezzel az alapvetően osztrák tartományokban követett eljárással a kamarai biztosok a rekatolizációt is előmozdították. Az állami ellenőrzés a városi tanács belső összetételének a központi befolyásolásával valósult meg. Ugyanakkor gondot okozott, hogy nem volt elegendő szakképzett (értelmiségi) és egyben városi (helyi) gyökerekkel rendelkező katolikus személy a többségében evangélikus felekezeti városokban, így idegenekkel kellett az új, egyben katolikus és hozzáértő városvezető elitet létrehozni.¹⁸ Fritz András az 1690-es években Besztercebányán ezen állami befolyásolási és központosuló várospolitikai törekvéseknek is alkalmas személye (eszköze) volt. Mindezt német származása, római katolikus¹⁹ vallása, egyetemi tanultsága, osztrák házassága és rokonai viszonyrendszere, valamint a bányakamarai orvosi²⁰ beosztása is megalapozta. Mindezek alapján Fritz András a karrierjében előnyt jelentő szakképzett, császárhű, római katolikus és svábföldi német gyökerű külföldi személyként, bányaigazgatási hivatalnokként került a döntően német nyelvű, így számára nyelvi akadályt nem jelentő Besztercebányára.

¹⁰ Róla – többek között – ld. *Hídvéghy Árpád*: A selmeci kálvária keletkezésének története, mai alakja és ájtatossága. Selmecbánya, 1900. 36–37. A selmeci kálváriát Fritz Lipót András egykori birtokán építették 1744 és 1751 között, miután – evangélikusként – a jezsuitáknak adományozta a Scharfenber-hegyet (*Hídvéghy Á.*: i. m. 9–11, 34–37.). Mindezt a szerző közreműködésével kihelyezett szlovák nyelvű egy mondatos emléktábla is jelzi az ún. középső (magyar), a Szent Lépcsők templomban. Róla lásd még a 19., az 55. és a 64. jegyzetet.

¹¹ MNL OL Illéssy-féle családtörténeti adatbázisban jelzett forrás: MNL OL - Helytartótanácsi Levéltára, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 - F.87.

¹² MNL OL - Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 16. kötet 619.

¹³ Ezt támasztja alá, hogy Fritz András és Frideli-Fridenau Anna Barbara 1696. november 11-én született második gyermeke – feltehetően Barbara apja, Frideli-Fridenau János neve után, szintén – a János keresztnévet kapta [ehhez ld. az MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt anyakönyvet vagy MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 - F.84.].

¹⁴ Erről ld. *Benczédi László*: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon, 1664–1685. Bp., 1980.

¹⁵ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 15., 17.

¹⁶ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 26.

¹⁷ *H. Németh István*: Venerable Senators or Municipal Bureaucrats? The Beginnings of the Transformation of the Eastate of Burghers at the Turn of the Seventeenth and Eighteenth Centuries. In: *The Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1. évf. (2012): 49–78.; *H. Németh István*: Košice in the European municipal politics. In: *Košice in the Coordinates of European History*. (Ed.: Mária Hajduová-Martin Bartoš.) Košice, 2013. 222–246.

¹⁸ Ennek részleteit lásd: *H. Németh István*: Az állam szolgálói vagy a város képviselői? A központosító várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésében. *Soproni Szemle*, 61 (2007) 125–141. vagy *H. Németh István*: Városok, várospolitikai a 17. század eleji Magyarországon. Tendenciák és következményeik. Egy új együttműködés kezdete: Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. (Szerk. Dominkovits Péter–Katona Csaba.) Sopron–Bp., 2014. (Annales Archivi Soproniensis; 1.) 95–122. című tanulmányait.

¹⁹ A rekatolizációt támogató uralkodó (és a bécsi udvari körök) részéről előny volt a katolikus vallás. Ugyanakkor nem kizárt, hogy Fritz András (vagy a családja) eredetileg evangélikus vallású volt. Erre utal egy 1747-ből származó adat, amely szerint felmerült, hogy Fritz András fiát, az akkor már evangélikus Lipót Andrást „kellene a kath. vallás elhagyásáért vizsgálat és fenyítés alá venni ... ki a jezsuiták által 1703-ban megtérítette, később visszatért ősei hitére” (*Breznyik János*: A Selmecbányai Ágost. Hitv. Evang. Egyház és Lyceum története. Selmecbánya, 1883–1889. 171.). Ezzel kapcsolatban H. Németh István szóbeli közlése szerint lehetséges, hogy Fritz András ősei az evangélikus hitről rekatolizációs hatásra áttértek. Mindez Fritz András karrierje szempontjából előnyösnek, sőt szükségesnek is tűnt, ugyanakkor – H. Németh István szerint – egyfajta „kripto-evangélikusként” lehetővé tette, hogy a fiai „visszatérjenek ősei hitére”. Az mindenesetre kétségtelen, hogy Fritz András gyermekei és a további leszármazói Selmecbányán már evangélikusként éltek (ld. MNL OL - C 834 és C 835 filmszám mikrofilmre vitt anyakönyveket).

²⁰ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 104.

Magyarországi társadalmi helyzete: nemes polgár, besztercebányai tanácsstag és bíró

Fritz András magyarországi, azon belül is besztercebányai életében – a fellelt iratok alapján – a következő jelentős eszterendő az 1692-es év volt. Ekkor lett ugyanis a városi tanács tagja, ahová nem az éves rendes tisztújítás, hanem évközben került be. A tisztújításra és a városi vezetés átalakítására talán épp a kirendelt királyi biztosok tevékenysége miatt került sor.²¹ Ugyanezen évben már keresztszülőséget is vállalt, amely során orvosi foglalkozása a *medicus camerae*, azaz (bánya)kamara-orvos bejegyzéssel szerepel.²² Ezt követően két fontos eszterendő következett. 1693-ban született Zsuzsanna Regina nevű lánya, akinek (Lipót Andrásához hasonlóan szintén) a kereszta-nya Beniczky Tamás zólyomi alispán²³ és a besztercebányai tanács tagja volt. Ebből adódóan Fritz András városi polgárként a vármegye vezető tisztségviselőjével is jó viszonyt ápolt és valószínű, hogy orvosként vármegyei előkelőségeket is kezelte. Mindazonáltal Beniczky tanácsosi kinevezése is abba a folyamatba illeszthető bele, ami kapcsán Fritz is igen fiatalon és a városban idegenként a tanácsosi székhez juthatott.²⁴ 1694. március 31-én végül királyi birtokadományban, majd augusztus 9-én magyar nemességben is részesült, amit ugyanazon év december 9-én Zólyom vármegyében kihirdettek, így a nemesítés a kor szokásának megfelelően érvényessé vált.²⁵

A birtokadomány során Fritz András – aki ekkor „a bölcsészettudományok és az orvostudományok doktora, valamint Besztercebánya szabad királyi város belső tanácsának tagja, hűsége és hűségese szolgálatai” eredményeként – a királytól a hűtlenségbe került Kochlacz Vilmos Lipót oklevél- és pecséthamisítás miatt elvesztett birtokait kapta meg.²⁶ Az így szerzett, részleteiben és összetételében nem ismert, de bizonyára jelentős és értékes ingó és ingatlanvagyon Besztercebányán lehetett, ugyanis a városban a 17. században volt Kochlacz²⁷ családnevű (evangélikus) városvezető, ami

²¹ Paulus Petrik helyére került. Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Magistrat Mesta Banskej Bystrici, Protokolly 145., pag. 0, az adatot H. Németh Istvánnak köszönöm.

²² MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján (1692. május 9.).

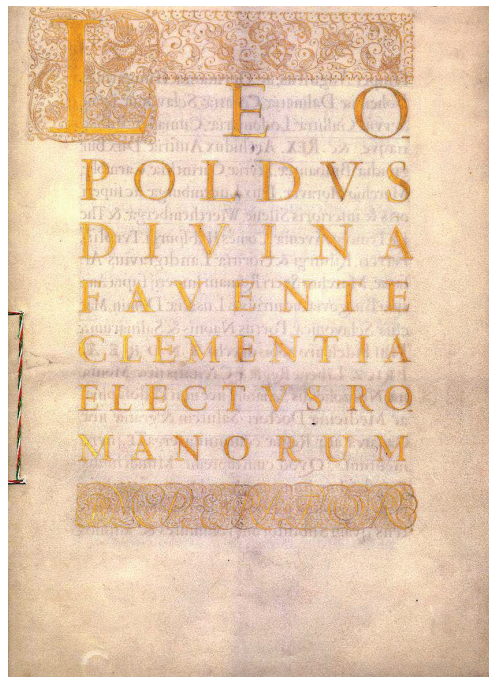
²³ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek (1693. január 3.) alapján *vice comes*. Beniczky Tamás zólyomi alispán kapcsán lásd még pl. <http://www.mke.hu/lyka/10/029-035-divald.htm>

²⁴ H. Németh István: Az állam szolgálói vagy a város képviselői i. m. 125–141.

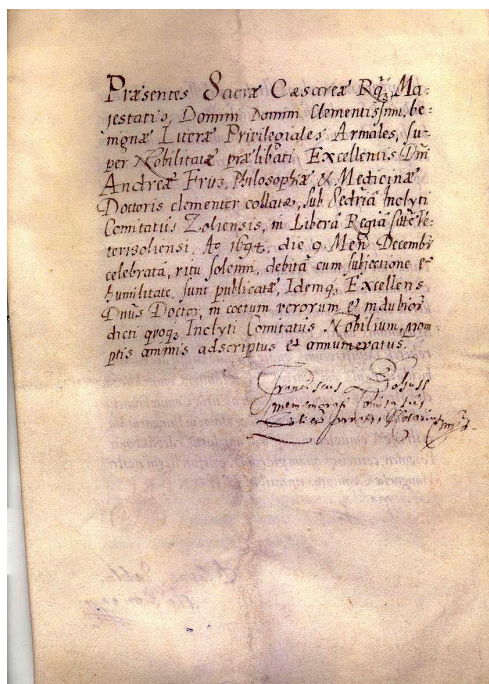
²⁵ A kihirdetésről: *Avar Anton: Az Országos Levéltár címereslevél-gyűjteményének feldolgozása és digitalizálása (2011–2014). Levéltári Közlemények*, 85 (2014) 251.

²⁶ MNL OL - Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 23. kötet 233–234.

²⁷ Gracza, Joannes: *Vindiciae sanae et catholicae doctrinae circa materiam sanctissimae iustificationis ab absurdis seu deductionibus non tolerandis, quibus eam p(ater) Mathias Faber iesuita in libello Germanico, cui titulum fecit: Wunderseltzame Abendthwer, welche entspringen auß der Luterischen Lehr etc. sua sophistica odiose et insidiose praegravare conatus est, conscriptae et ad disputandum propositae a m(agistro) Johanne Gracza, p. t. gymnasij Nouisoliensis direttore, respondente Paulo Bellobradeno Bellusen(s)i, gymnasij ejusdem alumno. Die (7) mensis Maij, horis ante et pomeridianis. Trenschinij (1649) typis Laurentij Beniamini ab Hage.* A címlevél hátlapján *m. Joh. Gracza Besztercebányán 1649-ben* kelt rövid ajánlása olvasható, amelyet *Johanni Madacz de Also-strehova et in*

1. kép – Fritz András címereslevele I. Lipóttól, 1694. aug. 9. (első oldal)

2. kép – Fritz András címereslevele I. Lipóttól, 1694. aug. 9. (utolsó oldal)

eadem domino haereditario, ... Matthaeo Bezzegh de Haynik, reipub. Novosolien. advocato; ... judici, coeterisque... civitatis Novosolien.... senatoribus, scholaris et viginti quatuor-viris; ... nec non... Michael-Johanni Moschlenero, reipub. Novosolien. senatori, scholariae, notario jurato, arcisque capitaneo... compatri honorando, ... Martino Kochlacz, ejusdem reipub. Viginti quatuor viro primario; compatri charissimo címzett. Ld. <http://www.arcanum.hu/ozsk/lpext.dll/eRMK/5efc/5fbc/6306>

3. kép – A címereslevélén szereplő címerkép

az ő esetében is vagyonságot feltételezett. Mindezek alapján Fritz András az 1690-es években városi polgárként Besztercebánya politikai, gazdasági és kulturális-szellemi elitjéhez tartozott.

Ennek megfelelően társadalmi helyzetéből adódóan városirányító – vagyis városi tanácsosi – tevékenységet is kifejtett. A korszak tipikus városirányítójára, a „tanácsúrra” – így minden bizonnyal őreá is – jellemző volt, hogy gazdag, a polgárok részéről megbecsült (erkölcsös), ambíciós német származású, Besztercebánya belvárosában, a főtéren lakóházzal rendelkező, teljes jogú úgynevezett gyűrűstéri polgárként (*ringbürger*) élt.²⁸ Fritz András városi tanácsi tevékenysége – harmincas éveiben járó, mai szemmel nézve fiatal kora és viszonylag rövid élete ellenére – folyamatos, minden bizonnyal egybefüggő volt az 1690-es években. A besztercebányai városi tanácsban 1692-ben – ekkor került be *Doctor Andreas Fricz* is – volt egy jelentősebb változás, majd azt követően nem volt üresedés egészen 1698-ig.²⁹ Ezen túlmenően Fritz András – 1692-től haláláig, 1701-ig tartó – egybefüggő városi tanácsi tagságára utal, hogy 1694-ben, a nemességszerzés évében,

²⁸ Kuzma Dóra: Besztercebánya szabad királyi város politikai elitjének összetétele és városirányító tevékenysége (1500–1605), PhD disszertáció tézisei. Pécsi Tudományegyetem, 2008.

²⁹ Ld. 21. jegyzetet.

4. kép – Fritz András pecsétnyomója

majd 1695-ben,³⁰ továbbá 1700-ban³¹ és 1701-ben, a halálakor³² is a besztercebányai városi tanács tagja volt. 1698-ban városvezetői karrierje csúcspontjaként Besztercebánya vezetője – vagyis bíró³³ – is volt. Besztercebányai tanácsstagként, majd bíróként végzett munkája ugyanakkor még további kutatásokat igényel.

A 17. század városi polgársága természetes módon törekedett a társadalmi ranglétrán is még előrébb jutni. A városi polgárság igénye, hogy a korszak társadalmának elismerten legmagasabb rétegében foglaljanak helyet,

³⁰ MNL OL - Magyar Kancelláriai Levéltár, A 57 (Libri regii) 23. kötet 438. A levéltári irat az 1695. évi besztercebányai városvezetőket – köztük Fritz András, esetében egyedüliként orvosi foglalkozását is megemlítve – tartalmazza, a következők szerint: „Spertnek Menyhért Besztercebánya város bírása, Hohnstadt János Vencel, Priekop Márton, Hinterskircher Mihály, Beniak Boldizsár, Feisztentaller Tóbiás, Weisz György, Staerczer Mátyás, Fricz András orvos, Schmauchler György, Puchon András, Hinko János”.

³¹ *Jurkovich Emil*: Besztercebánya szabad királyi város monográfiája, Bp., 1922., kézirat, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, 632. Érdekes, hogy 1700-ban Fritz Andrásal együtt 7 olyan tanácsos volt a bírókat is ideszámítva a 12 fős városi tanácsban, akik már 1695-ben is tanácsstagként tevékenykedtek, így nemcsak 1692 és 1698 között, hanem a századfordulón is volt egyfajta állandóság a besztercebányai városvezetésben, amelynek Fritz András is részese volt.

³² Besztercebányai római katolikus halotti anyakönyvi bejegyzés alapján, amelyben a *Senator* – vagyis tanácsos – szövegrész is szerepel (MNL OL - C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyv). Halálakor, 1701-ben a városvezető bíró Priekop (Praekop) Márton volt (*Jurkovich E.*: i. m. 632.).

³³ *Viliam Cícaj*: A bányavárosok olvasmányai (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya) 1533–1750. Bp.–Szeged, 2003. 187. Az adat szerint „Hagyaték felmérésére és inventálására Andras Fritz von Friedenlieb orvos doktor bíróként rendelte ki Beniak Boldizsárt, Priekop Márton és Clement Márton belső tanácsosokat.”

érthetőnek és jogosnak tekinthető. A nemesi címer ugyanis egy-egy személy szociális felemelkedésének jelképévé vált és a városi polgárok többségének a nemesi rang a korszak legmagasabb elismert státusát jelentette.³⁴ Fritz András városi polgárként ezt a további társadalmi felemelkedést 1694-ben a nemességszerzéssel érte el. A kor szokásának megfelelően, a nemességre javaslatot tevő személyek, az ajánlók kiléte az oklevélből nem ismert. Ajánló lehetett a már nemes osztrák após vagy a besztecebányai városi tanács is. Nem lehet kizárni, hogy I. Lipót kezelőorvosaként működő, kortárs selmecebányai báró Hellenbach János³⁵ – aki orvos munkatársaként ismerhette az azonos környéken élő Fritz Andrást, de lehetséges, hogy az orvosi egyetemről ismerték egymást – volt az egyik ajánló. Az sem kizárt, hogy Fritz András maga is segítette Hellenbach mellett az uralkodó gyógyulását. Az összesen 12 oldalas nemeslevélben a címer leírása a következő: „[...] ezt a nemesi pajzsot adjuk, amely négy egyenlő részre oszlik, jobb alsó részén egy vörös színű griff madár van természetesen ábrázolva kiterjesztett szárnyal, nyitott szájjal, vörös kinyújtott nyelvvel, koronás arany fejvel, szétterpesztett hátsó lábain egyenesen állva, bal első lábával kivont kardot, jobbával pedig arany csillagot tartva, a pajzs bal felső részén hasonlóan vörös színű egész oroslán látható megkoronázva, tátott szájjal, kinyújtott vörös nyelvvel, szétterpesztett hátsó lábakkal és a hátára emelt kettős farokkal, bal első lábában kék gömböt, jobbában pedig kivont kardot tartva. A pajzs bal alsó zöld részében egy háromszög alakú kék színű mező látható és három tömött kék golyó, ennek alján háromhalmú kő van, amelyről egy magas fenyő emelkedik ki, a pajzs jobb felső részén három sáv található, amelyek közül kettő zöld, a harmadik pedig kék színű és mindháromban egy ragyogó csillag van. A pajzs közepén kék színű kis pajzsocska látható, amelyen egy piros ruhás katona van, mellén mellvértet, fején pedig vörös strucctollas sisakot viselve, bal kezében babérkoszorút, jobb kezében pedig babérágat tartva. A pajzson két nyitott sisak van a királyi koronával, balról pedig egy griff madár emelkedik ki félig, bal lábával arany csillagot, jobb lábával pedig kivont kardot tartva, a jobb oldalon, vele szemben egy félig kiemelkedő koronás sárga oroslán látható, jobb lábával kék gömböt, bal lábával pedig kivont kardot tartva. Köztük egy másik katona látható vörös ruhában, mellén mellvérttel, fején vörös strucctollas sisakkal, bal kezében babérkoszorút, jobb kezében pedig babérágat tart, térdeivel az említett griffmadár és oroslán lábaira támaszkodva. A sisakok tetejéről vagy csúcsáról pedig az egyik oldalon arany és fekete, a másik oldalon pedig fehér és vörös tollak omlanak le a pajzsok végéig, kellemesen és ízlésesen díszítve a pajzsot.”³⁶

³⁴ H. Németh István: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. *Korall*, 9 (2002) 79–106., 97.

³⁵ Hellenbach kapcsán ld. http://hu.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottfried_Hellenbach Egyebekben Lipót Andrásnak az 1728-ban Selmecebányán evangélikusként született első fia (Fritz András unokájának) keresztapja báró Hellenbach volt (MNL OL - C 834 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján).

³⁶ MNL OL - Y 1 (Általános iratok) /1913. OL szám és a leszármazók birtokában lévő eredeti nemeslevél alapján.

Fritz András ugyanakkor városlakó nemes polgárként³⁷ a városi polgári életmódját és megélhetési forrását nem adta fel, hiszen 1694 és 1701 között (haláláig) a besztecebányai bányakamara orvosaként – lényegében fizetett állami tisztviselőként³⁸ – tevékenykedett, aki egyebekben (a korszak jogszokásainak megfelelően, a többi tanácsoshoz hasonlóan) természetbeni (például tűzifa) juttatásokban is részesült a várostól. Emellett valószínűleg – az orvosi foglalkozásához kapcsolatosan – gyógyszerterápiát, patikaboltot³⁹ is működtetett Besztecebányán, ami szintén polgári, kereskedői létet feltételez. Fritz András esetében a városi polgári gyökerek megtartására utal még az is, hogy a szavazásra jogosult helyi polgárok bizalmából, az évenkénti tanácsválasztások eredményeként 1692 és 1701 között a városi tanács tagja volt, vagyis a nemességszerzés után sem költözött el a városból a vármegyébe, vidékre. Esetében a nemesség elnyerése tehát nem jelentette azt, hogy a korábban polgári életmódot űző városi lakos, mint már nemes polgár – azon kívül, hogy nemességét jelző kardját-pajzsát szobája falára kifüggesztette, nemesi pecsétnyomóját használta és a királytól kapott címerével⁴⁰ díszítette⁴¹ házát vagy boltját, Fritz András esetleg a városi patikáját is –, végleg elkötelezte volna magát a várossal adóztatási szempontból vetekedő, a vármegyei földbirtokos nemesség befolyása alatt álló vármegyének.⁴²

Kirajzolódó személyisége

Talán nem tévedünk nagyot, ha a nemeslevélben foglalt érdemek mentén próbálunk közelíteni Fritz András emberi jellemére, személyiségére. A család birtokában lévő és évszázadok viharaiban is megőrzött nemeslevél szerint „jelenlegi helyzetben Te Fricz András vagy az, akit császári és királyi jószágunk és kegyelmünk erényeid és érdemeid miatt bőségesen megajándékozhat és a nemesség magasabb fokára emelhet. Te pedig, miután a bűnök csábításának ellenálltál, a léha tétlenséget megvetted és fiatal korod óta az erény meredek útját jártad, lelkedben megerősödtél, miután először a humán tudományokban vetted szilárd alapot, majd a filozófia és a fizika felsőbb szentélyébe is beléptél Minerva kedvező segítségével, ahol Te annyira előrehaladtál, hogy mind a filozófia, mind az orvoslás nemes tudományában a babérkoszorút kiérdemelted, azután pedig már hosszú évek óta Besztecebánya szabad királyi városunkban élve a város előljáró szenátorai közé választattál és szepesi kamaránk physicusainak a legnagyobb buzgalommal és igyekezettel nyújtottal segítséget,

³⁷ H. Németh István: Polgár vagy nemes? A városok nemesi rendű lakosainak problematikája a felső-magyarországi városszövetség tevékenysége tükrében. *Korall*, 9 (2002) 79–106., 97.

³⁸ *Fallenbüchl* Z.: i. m. 104.

³⁹ Kuzma Dóra szóbeli közlése alapján.

⁴⁰ Fritz András címerében – amit a korszakoknak megfelelően a nemességet kérő maga rajzolt meg (ld. *Avar* A.: i. m.: 225.) – többek között palmaág, babérkoszorú, három gömb és körző jelkép is felfedezhető.

⁴¹ Az adománylevél formulája szerint „Te a jövőben ezt [a címert], vagyis nemességed jelképét [...] használd [...] pecséteiden, takaróidon, gyűrűiden, zászlóidon, pajzsaidon, sátraidon, házaidon és sírodon [...]”.

⁴² H. Németh István: Polgár vagy nemes i. m.: 97.

Selmebányáról és Libetbányáról származó hasznukat és urbura jövedelmüket is megnövelted. [...] Ezt a pajzsot [...] a Friedenlieb melléknévvel együtt Neked [...] adományozzuk.”⁴³ A nemeslevélben – ahogy az a fenti idézetben is látszik – a családnév magyarosítva, Fricz megjelöléssel szerepel. A nemességgel kapott *friedenlieb* – magyar fordításként szelíd, békeszerető, békétűrő, békességes, elvontabb értelemben türelmes, emberbarát, testvéries – melléknév szintén utalhat Fritz András békés, megfontolt, bölcs jellemére. Annyi mindenesetre biztos, hogy a nemeslevélben a korszak hasonló és gyakori armálisaitól eltérően, viszonylag kivételes módon – a pozitív személyiségjegyek hosszas és személyre szóló említése mellett – részletesen szerepelnek azok a hivatali érdemek is, amely alapján látható, hogy Fritz András a korszak központosuló városspolitikai törekvéseinek, valamint az uralkodói bányajövedelmek (*urbura*) növelésének is alkalmas személye volt.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az orvosi foglalkozásából és bányakamarai hivatali munkájából adódóan német anyanyelvű, de latinul is tudó⁴⁴ Fritz András a korszakban ritkaságszámba menően sokoldalúan képzett polgár volt. Szorgos, a katolikus uralkodóhoz hűséges és igyekvő személyként sikerült bekerülnie a bányavárosi előkelők sorába és éveken át bent is maradnia ebben a társadalmi körben. A városi tanácsban feltehetően együttműködő, a városi polgárok által többszöri megválasztással is elismert, megbecsült és tiszteletreméltó, a városvezető bírói tisztséget is betöltött helyi előkelőség volt. Emellett művelt, értelmiségi emberként „pompás könyvtárral”⁴⁵ is rendelkezett, amely a 17. század bányavárosi polgári könyvtárhoz hasonlóan feltehetően jelentős orvos- és természettudományi, valamint a vallási és bölcséleti-filozófiai művekből állt.⁴⁶ A „pompás könyvtár” minden bizonnyal vagyont jelentett és a hagyaték részét is képezte. Mindemellett Fritz András bányatulajdonnal⁴⁷ is rendelkező – *urburarius*, *ring*- és *waldbürger* – gazdag, városi nemes polgár volt, aki a bécsi (nemzetközi) kapcsolatait sem szakította meg. Mindezek alapján feltehető, hogy Fritz András a – főleg posztóval, de bányáérccel is⁴⁸ udvari beszállítóként kereskedő, ugyanakkor a pietista evangélikus könyveket Halle és Magyarország között közvetítő⁴⁹ – bécsi Eisenreich családdal üzleti-kereskedelmi, így érc-értékesítési és a „pompás könyvtárhoz” szükséges könyvbeszerzési kapcsolatban állt. Ezt alátámasztja, hogy Fritz András fia, a már említett Lipót András 1727-ben Bécsben feleségül vette a gazdag

evangélikus bécsi nagykereskedő⁵⁰ Eisenreich Rudolf János lányát, Zsuzsanna Zsófiát,⁵¹ így nem kizárt, hogy a szülők révén ismerték meg egymást a gyermekek.

Családi körülményei

Fritz András családapaként – a társadalmi helyzetében hozzá illő, szintén nemességgel bíró feleségével, Frideli-Fridenau Anna Barbarával⁵² közösen – hat gyermeket, két lányt és négy fiút nemzett. Gyermekeik Besztercebányán római katolikusként – 1691-ben Lipót András, 1693-ban Zsuzsanna Regina, 1696-ban János András, 1698-ban Anna Mária, 1699-ben Ferenc Károly és 1701-ben Ignác András⁵³ néven – születtek.⁵⁴ A születési anyakönyvekben Fritz Andrásnál a besztercebányai orvosi foglalkozása csak 1699-ben – a *medicus Neosoly* bejegyzéssel – szerepel.

Gyermekei keresztszüleit is vizsgálva⁵⁵ – ez alapján – szintén lehet Fritz András társadalmi helyzetére következtetni. A szülők (apák) ekkor is – egyfajta kapcsolati tőkét létrehozva – a saját vagy annál magasabb társadalmi helyzetnek megfelelő keresztszüleket igyekeztek választani. Ennek megfelelően a gyermekei keresztszülei (keresztapjai) között – Fritz Andráséhoz hasonlóan – van nemes ember, állami és vármegyei tisztviselő, valamint városi tanácsstag(társ) is. Ez utóbbiak közül említésre érdemes Weis György, aki 1700-ban besztercebányai bíró⁵⁶ (városvezető) volt, illetve Maixner (Meixner) Ferenc, aki a Selmeci Bányakamara titkára, majd besztercebányai főpénztárnok is volt.⁵⁷ Vármegyei tisztviselőként – alispánként – Beniczky Tamás pedig a keresztapja volt Fritz András 1693-ban született lányának. Weis György és Maixner (Meixner) Ferenc egyaránt Fritz András két kisebbik fiának, az 1699-ben született Károly Ferencnek és az 1701-ben született Ignác Andrásnak volt a keresztapja.⁵⁸ Érdekesség, hogy az 1730-as évek elején Weis György mostohaafia, Schneider Tóbiás⁵⁹ Fritz András Anna Mária nevű leányát vette feleségül, akinek egyebekben Weis György a keresztapja is volt. Emellett Schneider Tóbiás és Fritz Lipót András kölcsönösen

⁴³ MNL OL - Y 1 (Általános iratok)/1913. OL szám és a leszármazók birtokában lévő eredeti nemeslevél alapján.

⁴⁴ Kétséges, hogy Fritz András – magyar nemes létére – tudott-e egyáltalán, s ha igen, mennyiben magyarul (vagy akár szlovákul) és az osztrák gyökerű feleségével is az egyébként német nyelvű Besztercebányán németül beszéltek, ebből következően a fiai is német anyanyelvűek voltak, akiknek így aztán nyelvi gondot nem jelenthettek a lipcsei egyetemi tanulmányok (erről ld. még a 63. lábjegyzetet).

⁴⁵ *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

⁴⁶ *Viliam Cicaj*: Bányavárosi könyvkultúra a XVII–XVIII. században. Szege, 1993.

⁴⁷ *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

⁴⁸ Csepregi Zoltántól származó adat, a szóbeli közlése alapján.

⁴⁹ *Csepregi Zoltán*: Magyar pietizmus 1700–1756. Bp., 2000. 28–32., 82.

⁵⁰ Csepregi Zoltán közlése szerint ez a házasság – a korra jellemző városi és városok közötti társadalmi mobilitást tekintve – a Fritz családnak (és nem az Eisenreich családnak) jelentett emelkedést.

⁵¹ MNL OL - C 835 filmszámon mikrofilmre vitt – selmebányai evangélikus – házassági anyakönyv alapján. Ld. a 64. lábjegyzetet.

⁵² Ld. a gyermekeiknél említett valamennyi születési anyakönyvet vagy az MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794. F.84.

⁵³ Ignác András 1701. február 22-én született és csecsemőként ugyanazon év március 19-én elhunyt (MNL OL - C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyvek alapján).

⁵⁴ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján.

⁵⁵ Erre ld. *Fricz-Molnár Péter*: Egy selmebányai bányapolgár keresztszülesei viszonyai (1724–1764). In: Történelem és Muzeológia – Internetes Folyóirat Miskolcon 2. (2015)/1. 1–15.

⁵⁶ *Jurkovich E.*: i. m. 632.

⁵⁷ *Fallenbüchl Z.*: i. m. 186., 196.

⁵⁸ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján.

⁵⁹ <http://tothgergely.com/node/41> 141. és 153. oldal.

egymás gyermekeinek⁶⁰ a keresztszülei is voltak, így az apák, vagyis Fritz András és Weis György keresztszülőségi viszonyrendszer (kapcsolati tőkéje) a fiaknál is élt tovább. Emellett Fritz András is vállalt – társadalmi rangjának megfelelő – keresztszülőséget, így pl. 1697-ben és 1700-ban is a nemesi származású Lanser de/von Moss Benedek gyermekeinek volt a keresztpapja. Ekkor orvosi foglalkozását a „*medicus*” és nemesi származását a „*de friedenberg*” szóval is jelzik.⁶¹

A négy fiúgyermeke közül az első három⁶² élte meg a felnőtt kort és ők mindhárman – a későbbiekben a katolikus helyett az evangélikus vallásra áttérve – a lipcsei egyetemen⁶³ tanultak. Gyermekei azonban felnőttként sem kerültek messze Besztercebányáról, ugyanis Lipót András⁶⁴ és Anna Mária (Schneider Tóbiásné) a közeli Selmecebányán élt. Második fia, János András, mint orvosdoktor 1751-ben Selmecebányán⁶⁵ kötött házasságot, majd a szintén szomszédos Korponán⁶⁶ telepedett le és hunyt el. Fritz András fiai közül

János Andrásnak⁶⁷ és Ferenc Károlynak⁶⁸ nem voltak utódai,⁶⁹ ugyanakkor Lipót András ágához tartozik – egyenes ági leszármazóként, Fritz Andrástól számítva a 11. generáció tagjaként – maga a szerző is, akinek az édesanyja Fritz leány.

A „tekintetes Doktor úr” fiatalon, 41 évesen hunyt el Besztercebányán, 1701. augusztus 2-án.⁷⁰ Halálával „szép vagyon jutott fiainak, több ház,⁷¹ rét,⁷² szántó, sok ékszer és egy pompás könyvtár.”⁷³A könyvtárból a ma is élő családnak egy példány sem jutott emlékül, ugyanakkor az ékszer-ek közül a nemesi pecsétnyomó megmaradt és a címerpajzson a festett címer is még látható. A „tekintetes Doktor úr” tavaly 320 esztendőes nemeslevele azonban eredeti és kitűnő állapotban olvasható, amely szép latinsággal mondja „Fricz András filozófia és orvosdoktornak” a fentiekben említett nemességszerző érdemei felsorolása után, hogy „ezért Téged hűséges és hasznos alattvalónkat a Haza derék polgárai közé sorolunk.”

⁶⁰ Az 1733-ban Selmecebányán született Fritz János Lipótnak és az 1734-ben született Fritz Anna Máriának is Schneider Tóbiás volt a keresztpapja, míg az ő lányának, az 1729-ben született Schneider Zsuzsannának pedig Fritz Lipót András az egyik keresztpapja, egyben nagybátyja is volt (MNL OL - C 834 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján).

⁶¹ MNL OL - C 829 filmszámon mikrofilmre vitt születési anyakönyvek alapján.

⁶² *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.

⁶³ *Tar A.*: i. m. 2567.

⁶⁴ Fritz Lipót András életéről külön tanulmány készült (Ld. az 55. lábjegyzetet), ő már evangélikusként 1727. június 22-én Bécsben kötött házasságot, amit a selmecebányai anyakönyvbe bejegyeztek (ld. MNL OL - C 835 filmszámon mikrofilmre vitt anyakönyvet és az 51. lábjegyzetet), valamint fia, János Lipót is ott született 1733. február 25-én (ld. MNL OL - C 834 filmszámon mikrofilmre vitt anyakönyvet). Lipót Andrásról lásd még a 10. és a 19. és 55. jegyzetet.

⁶⁵ MNL OL - C 835 filmszámon mikrofilmre vitt házassági anyakönyvek alapján. A *medicina licentiatus* kifejezés szerepel az anyakönyvben, így Fritz András második fia szintén orvosdoktor volt.

⁶⁶ MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84 számú – nemességi pertárgyú – irat alapján.

⁶⁷ János András utód nélkül halt meg Korponán. Három felesége volt: 1. Gerbl Krisztina, 2. Szuloviny Zsuzsanna, 3. Reviczky Éva. Nemesi előjogait haláláig élvezte: MNL OL - Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84 számú irat.

⁶⁸ Ferenc Károlynak nem volt felesége (MNL OL - Helytartótanácsi levéltár Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84. számú irat) és – részleteiben nem ismert – „állandó beteg volt” (*Hídvéghy Á.*: i. m. 36.).

⁶⁹ MNL OL - Helytartótanácsi levéltár Magyar Királyi Helytartótanács, C 57 (Departamentum nobilitare) 1794 F.84. számú – nemességi pertárgyú – irat alapján.

⁷⁰ MNL OL - C 832 filmszámon mikrofilmre vitt halotti anyakönyv alapján és *Fallenbüchl Z.*: i. m. 104.

⁷¹ Nem Besztercebányán, hanem Selmecebányán ismert a Fritz-ház (lásd pl.: <http://muemlekek.info/foto/fritz-haz-selmecebanya.php>), ugyanis Fritz András (pontosabban az elsőszülött fia, Lipót András és az ő) leszármazói a 18. században már Selmecebányán és evangélikusként vittek jelentős szerepet. A szerző szépapja, Fritz Pál János (1842–1914) az utolsó olyan egyenes ági felmenő, aki még – 1842-ben – Selmecebányán született.

⁷² Ezzel kapcsolatban szintén nem besztercebányai, hanem selmecebányai említés szerepel – a selmeci kálvária kapcsán – a következők szerint: „Fritz-rétről gyűlt széna pajtája” vagy „Fritz-féle csűr” (*Hídvéghy Á.*: i. m. 60–61.).

⁷³ *Hídvéghy Á.*: i. m. 36.